

SISAK ÉS CILINDER

A katonai vezetés és a politika Magyarországon a második világháború előestéjén

(Kozmosz Könyvek, Budapest, 1984. 191 o.)

Víszonylag nagy azoknak a történeti feldolgozásoknak a száma, amelyek az ellenforradalmi Magyarország második világháborús szereplését vizsgálják. Ennek ellenére azt tapasztalhatja az olvasó, hogy a korszak történetének még számos kérdése megválaszolatlan, tudatnyi problémája feldolgozatlan. Különösen kevés olyan munka született az elmúlt években, amely Magyarország második világháborút megelőző éveinek katonapolitikai, katonai közigazgatási történetét, az államszervezet militarizálásának kérdéseit dolgozta volna fel.

E hiányosságok egy részének a megszüntetéséhez nyújt segítséget Vargyai Gyulának a közelmúltban, a Kozmosz Könyvek „Az én világom” címet viselő sorozatában megjelent könyve.

A szerző, az ellenforradalmi korszak katonapolitikájának és a katonai közigazgatás történetének ismert kutatója, arra vállalkozott, hogy az 1938—1940-es esztendőök döntő eseményeit elemezze, ismertesse meg az olvasókkal. Könyvében azt, a hadsereg, illetve a hadsereg által bejárt utat mutatja be, amely óhatatlanul az ellenforradalmi Magyarországnak a második világháború küzdelmeibe történt bekapcsolódásához vezetett.

Ahhoz, hogy a hadsereg vezetésének az 1930-as évek közepétől folytatott „politizálását”, az ország bel- és külpolitikájának kialakítására gyakorolt hatását megértsük, szükséges egy rövid pillantást vetni az 1920-as évek, valamint az 1930-as évek első fele katonai vonatkozásaira. A szerző e rövid áttekintést könyve bevezetőjében tette meg. Ennek az ismeretében sokkal könnyebb az olvasónak a későbbi történéseket, azok mozgatórugóit megérteni, a kor eseményei között elhelyezni.

Közismert, hogy az első világháborút lezáró békerendszerben a Magyarországra kényszerített diktátum előírásai erőteljesen rányomták bélyegüket az ellenforradalmi Magyarország politikai, gazdasági és katonapolitikai arculatára. Az ország politikai és katonai vezetése a békeszerződés előírásaiból való „kitörésre” az egyetlen megoldást a revízióban látta. A revízió akár politikai, akár

katonai úton történő véghezviteléhez az első világháború „kiszemmizett győztésében” Olaszországban, valamint a „nagy vesztes”-ben, a hagyományosan szövetségesnek tekintett Németországban találta meg. Hogy az ellenforradalmi rendszer e két országban kereste és találta is meg a szövetségését, abban nem kis szerepe volt a magyar katonai vezetésnek. Annak ellenére, hogy a békeszerződés által engedélyezett hadsereg létszáma igen csekély — 35 ezer — lehetett, a katonai vezetés jelentős befolyást tudott gyakorolni a politikai vezetésre, főleg Horthy Miklós kormányzóra. Érthető tehát, hogy a magyar külpolitikában az olasz—német orientáció érvényesült, az alkalmanként felbukkanó, gyenge francia, angol orientációval szemben.

A hadsereg, amelynek a megvalósítható revízióban fontos szerepet kellett volna játszania, az 1920-as években még a békeszerződés által engedélyezett létszámot sem tudta kiállítani. A hadsereg fejlesztéséről csak a közvetlen katonai ellenőrzés megszűnte (1927) után lehetett szó. A rendelkezésre álló anyagiak azonban ekkor még azt sem tették lehetővé, hogy a békeszerződés által engedélyezett haderő kereteit tartalommal kitöltsék. A tényleges hadseregfejlesztés csak az 1930-as évek elején indulhatott meg, addig a békeszerződés katonai előírásainak sokszor felemlegetett megszegése — amint Vargyai Gyula írja — csak viszonylagos volt.

Az előbb már jelzett hadseregfejlesztés zavartalanságának biztosítása érdekében szükségesnek látszott — katonai részről — az államhatalom militarizálása. Ez a Bethlen István miniszterelnöksége éveiben még csak kis mértékben érzékelhető folyamat Gömbös Gyula miniszterelnöksége (1932—1936) alatt egyre erőteljesebbé vált. Gömbös, aki maga is katonaként kezdte pályafutását és kormányában magának tartotta meg a honvédelmi miniszteri tárcát, egyre nagyobb teret engedett a hadseregnek, a katonai vezetésnek a bel- és a külpolitikai döntések kialakításában. A monarchia időszakának politikamentes hadserege az ellenforradalmi Magyarországon

gon egyre inkább politizáló hadsereggé vált. Az államszervezet militarizálására irányuló törekvések már csak Gömbös halála után érték el a végkifejletet, mikor is az országgyűlés elfogadta az 1939. évi II. törvénycikket, a honvédelmi törvényt. Ez a törvény teremtette meg azokat a kereteket amelyek a kormánynak, és elsősorban a hadseregnek, a továbbiakban szinte kivételes lehetőségeket nyújtottak.

A hadsereg, a katonai vezetés a törvény által biztosított nagyobb mozgásteret igyekezett a maximálisan kihasználni. Ezek többek között az egyre önállóbbá váló külpolitikai lépésekben nyilvánultak meg, számos esetben kínos helyzetbe hozva ezzel a hivatalos külpolitikai vonalat.

A nemzetközi politikai helyzet változásainak következtében az 1930-as évek közepén megindult hadseregfejlesztés, amelynek valós eredményei csak az 1940-es évek elején váltak volna érezhetőkké, már korábban megméretett. Az ún. első bécsi döntés (1938. november 2.) értelmében Magyarország visszakapta a trianoni békeszerződés által a Csehszlovák Köztársaságnak jutatott magyar területek egy — elsősorban magyarok lakta — részét. A visszacsatolt területek katonai, majd polgári közigazgatási birtokba vétele lassan, számos problémát felvetve haladt. Az egyik helyen gyér lövöldözéssel tarkított „országgyarapítás” erőteljesen rámutatott a magyar hadsereg, a katonai közigazgatás hiányosságaira, de a hadsereg önállóul törekvéseire is. Helyesen állapította meg a szerző ezekkel kapcsolatban, hogy a magyar „... hadsereg legösszetettebb értelemben vett felkészültségének csupán epizódja volt a Felvidék visszacsatolása és az ott létrehozott katonai közigazgatás, de ugyanakkor egyik állomása is annak az útnak, amely Magyarországot tragédiájához vezetett a második világháború idején”.

Ennek a tragédiába torkolló útnak to-

vábbi állomásai közül a kárpátaljai akcióval (1939 március), valamint Észak-Erdély visszacsatolásával ismerteti meg könyvében az olvasókat a szerző. E két esemény kül- és katonapolitikai, valamint katonai közigazgatás-történeti vonatkozásait is az elemző igényességével dolgozta fel Vargyai Gyula. Részletesen rámutatott azokra a változást igénylő, de a Felvidék visszacsatolása óta alig megváltozott problémákra, amelyekkel a hadsereg vezetésének szembe kellett (volna) néznie. Ugyanakkor kiemelte, hogy a szükséges változások végrehajtása egyáltalán nem, vagy csak alig haladt.

Az északi-erdélyi bevonulás után a katonai és polgári hatóságok között a korábbiaknál komolyabb ellentétek merültek fel, számos esetben sűrlődások keletkeztek. Ugyanakkor a katonák nem törődtek a civilek „érzékenységével”, magatartásukkal, cselekedeteikkel számos esetben kész tények elé állították a kormányzatot, személy szerint magát a miniszterelnököt, Teleki Pált is.

A hadsereg, amely Gömbös Gyula honvédelmi minisztersége, majd miniszterelnöksége alatt kezdett arra törekedni, hogy állammá legyen az államban, 1940-re lényegében elérte a célját. A kérdés ekkor mindössze már csak az lehetett, mikorra válik majd ez megváltoztathatatlanná tényné.

Vargyai Gyula munkája, amelyet minden, a korszak történetével foglalkozó kutatónak, érdeklődő olvasónak ajánlhatok, kérdésselvető és problémaelemző áttekintését adja egy kevésbé ismert időszak katonai vonatkozásainak. Ahhoz, hogy az ellenforradalmi Magyarország második világháborús történetét megismerjük, megértsük, szükséges az előzményekkel való alaposabb megismerkedés. Ehhez nyújt segítséget a „Sisak és cilinder”, amelynek remélhetőleg lesz folytatása, hiszen a világháború eseményeinek még számos kérdése vár részletesebb bemutatásra.

Sz. S.